

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Лексикологија је дио науке о језику која проучава ријечи као основне јединице именована.

Назив је добила од грчких ријечи *lexis*-ријеч и *logia*-наука.

Најмања самостална јединица лексичког система назива се *лексема* и представља основну јединицу *лексикона* (рјечника). Лексема је ријеч са свим својим значењима и граматичким облицима. Лексема је апстрактна јединица, док је ријеч конкретна реализација лексеме у тексту.

Скуп ријечи једног језика назива се *лексика*. Развијеност језика цијени се по богатству његове лексике, дакле по броју ријечи. Врло развијени језици у које спада и наш језик имају по неколико стотина хиљада ријечи. Код једног говорника разликује се *пасивна* и *активна лексика*. Активна лексика је она којом се говорник служи, док је пасивна лексика она коју говорник разумије, али се њоме не служи, бар не учестало.

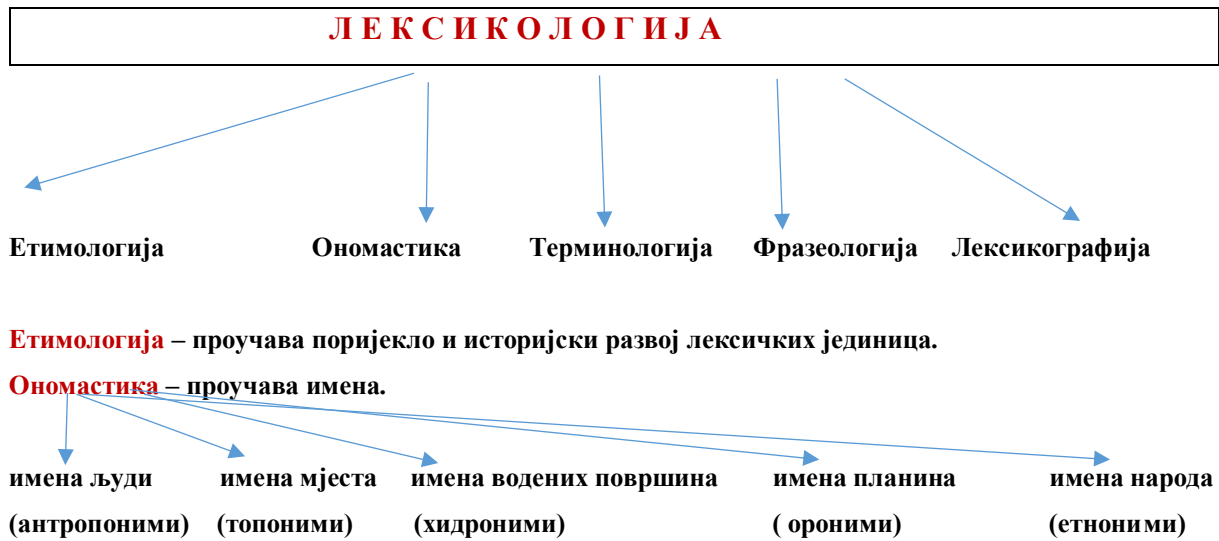
Лексема (ријеч) се проучава:

- са гледишта индивидуалног значења
- са гледишта састава лексике стандардног језика (домаћа, страна ријеч/позајмљеница)
- са гледишта сфере употребе лексике у општем стандардном језику (дијалектизми, архаизми, термини...)

Кад смо говорили о творби увели смо појам *мотивисане ријечи* и *немотивисане ријечи*. У оквиру лексикологије говорићемо и о *пунозначним* и *непунозначним* ријечима.

У лексици српског стандардног језика највећи број ријечи означава бића, предмете, појаве, особине, радње, стања, а те ријечи се у лексикологији називају пунозначним ријечима, док их граматика систематизује као именице, придјеве, глаголе, бројеве, замјенице и прилоге. Остале ријечи су непунозначне (помоћне) ријечи јер њихово значење постаје јасно тек у реченици.

ГРАНЕ ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ:

Етимологија – проучава поријекло и историјски развој лексичких јединица.

Ономастика – проучава имена.

имена људи
(антропоними)

имена мјеста
(топоними)

имена водених површина
(хидроними)

имена планина
(ороними)

имена народа
(етноними)

Терминологија – бави се стручним називима.

Фразеологија – проучава фразеолошке јединице (фразеологизми – устаљени изрази)

Лексикографија – писање рјечника, користи резултате лексикологије.

ПОЛИСЕМИЈА

Према значењу које имају ријечи се у српском стандардном језику дијеле на:

- *моносемичне* (једнозначне) ријечи које имају само једно значење

- *полисемичне* (вишезначне ријечи) ријечи са више значења

Примјери за полисемију су слједеће ријечи: глава, ланац, корито, носач, кола...

Полисемија је могућност ријечи да имају више значења.

Задатак!

Одредите да ли су наведене ријечи моносемичне или полисемичне: *кљун, сир, три, казалака, зимски, крило*.

Механизми којима се вишезначност остварује су:

-**метафора**   -**метонимија**   -**синегдоха**

Свака ријеч има ОСНОВНО значење, али многе ријечи имају и ПРЕНЕСЕНО (фигуративно или метафорично) значење, што даје посебну чар језику.

бистар поток – бистар човјек

оштар нож – оштар ум

кишна јесен – јесен живота

Лексичка метафора је пренос имена с једног појма на други на основу сличности.

Примјери:

На себи је имала дивне бисере (основно значење) : Низ образе котрљали су се бисери (пренесено значење)

Нож је био туп : Он је имао туп поглед

Термином метонимија (грч. metonymia- замјена имена) се у лексикологији назива замјена једне лексеме (или групе лексема) другом лексемом са којом има логичку повезаност. Та логична веза може да буде: просторна, временска, узрочно-последична посесивна или нека друга.

Примјери:

Живи од својих десет прстију (метонимијски значење: живи од свог рада)

Читам Андрића (метонимијски значење: читам Андрићева дјела)

У оквиру метонимије постоји и *синегдоха* која представља пренос имена. С једног појма на други на основу логичке везе *дио – цјелина/ цјелина – дио*.

Примјери:

Он је глава породице (домаћин, газда)

То му је сигурна пара (новац)

СИНОНИМИЈА И АНТОНИМИЈА

Синоними су различите ријечи које означавају исту појаву

гар – чађ

благ – питом

васиона – свемир

брзо – хитро

гас – плин

Антоними су ријечи супротног значења

дан - ноћ

велик – мали

сјевер – југ

радост – жалост

у - изван

ХОМОНИМИЈА

Хомонимија је лексичка појава да двије различите ријечи (ријечи чија су значења међусобно неповезана) имају исти гласовни склоп. У оквиру хомонимије разликују се :
прави хомоними,
хомографи,
хомоформи!

Прави хомоними су ријечи истог гласовног склопа, исте врсте ријечи, истог акцента, а различитог значења.

кòса — власи, длаке на човјечијој глави

кòса -- пољопривредна алатка

кòса --- косо нагнута страна бријега или планине, падина

кљûч -- метално оруђе за отварање и затварање браве

кљûч -- млаз текуће воде која нагло избија на површину при врењу

Хомографи (грч. homo – једнак, grapho – пишем) су ријечи које имају исту графемску структуру и пишу се на исти начин, али се различито изговарају. Дакле, њихов диференцијални фактор је акценат (дуг:кратак).

лûк -- нешто савијено

пâс -- струк, појас

налагати -- говорити неистину

налагати – наложити неком да нешто уради

Хомоформи (грч. homo – један, исти, форма - облик) су ријечи истог облика, различите граматичке врсте и различитог значења.

Он је **кадар** (придјев) све да уради.

Школа има добар **кадар** (именица).

Учествовао је већи **број** (именица) такмичара.

Устани, и **број** (глагол) до сто.

Задатак!

1. У ком су односу сљедеће ријечи: *прозор-пенџер, акценат- нагласак, лутати-скитати?*
2. Антоним од ријечи *оштар?*
3. Којем типу хомонимије припадају сљедеће ријечи: *кадар, лук, иступити, купити, печење, завој?*
4. Напишите синониме сљедећих ријечи: *зараза, малокрвност, рачунар, значење?*

САСТАВ ЛЕКСИКЕ

Битан дио српског језика чине позајмљенице. Позајмљенице су ријечи из других језика облички (гласовно и граматички) прилагођене нашем језику.

Групе позајмљеница:

англицизми (енглески језик): џем, спорт, викенд

германизми (њемачки језик): кухиња, пегла, вага, фарба

русизми: запета

турцизми: бубрег, чанак, јуриш, зулуфи

бохемизми (чешки језик): часопис, збирка, обред, наслов

хунгаризми (мађарски): варош, ципеле, соба

романизми (француски, италијански, шпански): акција, нација, доктор

Позајмљенице треба избјегавати кад год је то могуће. Ријечи страног поријекла треба замијенити кад год је то могуће. Наравно, понекад не постоји адекватна ријеч из српског језика.

И још појмова.... ☺

Црквенословенизми - ријечи које су из српскословенског и рускословенског језика остале у употреби:

- црквенословенизми српскословенског карактера: *општина, свештеник, васиона, васкрснути, мошти, Васкрс* итд.

- црквенословенизми рускословенског карактера: *праведник, Преображење, двери, Богојављење, бденије, љубовца*, итд

У посебну групу позајмљеница спадају **интернационализми** јер су у употреби широм планете: телефон, телевизија, ласер, скенер, факултет, универзитет, радио, итд.

СФЕРА УПОТРЕБЕ ЛЕКСИКЕ

Све ријечи стандардног српског језика остварују се у врло различитим приликама, тј. лексика живи у одређеним сферама употребе и у одређеним функционалним стиловима језика. Тако се добијају категорије:

- **историзама** (ријечи које су се престале употребљавати, јер су предмети које су означавале нестали: *кнежиница, кмет, абаџија*)

- **архаизама** (ријечи које нису више у употреби, јер су их заијениле друге ријечи: *бојаџија: молер, чобанин: пастир*)

- **неологизама** (неологизми су новонастале ријечи којима се замјењују позајмљенице, али и оне ријечи које се граде по творбеним моделима српског стандардног језика за означавање нових предмета, појава и особина, а да при томе још нису ушле у општу употребу: *крајпуташ, ватроноша*, итд)

- **дијалектизама са регионализмима** (*дијалектизми* су ријечи које се употребљавају у народном говору ужег језичког подручја и које се одликују неким језичким особеностима различитим од стандардног књижевног језика и од народног говора неког

другог подручја исте језичке заједнице, регионализми су дијалекатске ријечи које захватају шире језичко подручје, а не само један дијалекат)

- **термини** (термини су ријечи које са највећом могућом тачношћу означавају појмове у науци, техници, умјетности)

Остали су нам још појмови ЖАРГОН, ФРАЗЕОЛОГИЗМИ!

Ваш задатак је да пронађете што више жаргона и фразема! Размишљајте колико често употребљавате такве ријечи у свом говору и колико често их чујете код других говорника! О томе ћемо наредне недјеље говорити!

Такође, дијалекти су изнимно занимљиви. Обатите пажњу на тај појам! Читате *Нечисту крв* Боре Станковића, прнађите одређен број дијалеката у том дјелу!